

II. DISCUȚII ȘI NOTE

Unele precizări cronologice privind începuturile activității monetare la Histria

† Constantin PREDA*

Activitatea monetară a Histriei din perioada de început a constituit, datorită particularităților ei, obiectul a numeroase studii și discuții. B. Pick, cel care a publicat, în mod strălucit, prima monografie a numismaticii Histriei, într-o vreme când nu se descoperiseră încă ruinele cetății de pe malul lacului Sinoe, considera monedele de argint ale orașului ca fiind cele mai vechi emisiuni, plasând începuturile acestora în jurul anilor 400 a.Chr.¹ Renumitul numismat german nu avea de unde să știe la acea dată că faza inițială a acestei activități este mult mai veche și mai complexă. În această privință lui B. Pick nu i se poate aduce nici cel mai neînsemnat reproș, ci dimpotrivă, trebuie să i se recunoască meritele, cu totul deosebite, de a fi reușit să ne înfățișeze, încă de la finele sec. XIX, primul tablou al numismaticii histriene, aflat și astăzi în vigoare.

De atunci și până în prezent s-a scurs mai bine de un secol, timp în care s-a acumulat un deosebit de valoros și variat volum de date și informații noi, oferite de descoperirile numismatice din cetate, din propriile colonii și din teritoriul ei rural. Pe aceste noi temeuri, problema începuturilor activității numismatice histriene se pune în termeni cu totul diferiți. Așa se explică numărul mare de studii și note în care s-au exprimat opinii adesea diferite, menite totuși să contribuie la aflarea răspunsurilor cu cel mai mare grad de probabilitate.

A. Pe baza rezultatelor cercetărilor și descoperirilor arheologice și numismatice, din cei aproape o sută de ani, s-a stabilit că Histria devenise în cursul sec. VI a.Chr. cel mai important centru comercial din zona vest-pontică. Înmulțirea și diversificarea schimburilor de produse cu populația getică de la Dunărea de Jos nu mai corespundeau noului stadiu de dezvoltare a orașului. Se depășea astfel faza simplă a trocului și se impunea găsirea și folosirea unui mijloc de schimb, menit să ușureze un astfel de proces economic important. Primul mijloc de schimb pe care avea să-l adopte orașul a constat în obiecte de metal cu valoare monetară. Este vorba de obiecte de bronz turnate, cunoscute sub numele de „vârfuri de săgeți-monedă”. Acestea sunt reprezentate de două grupe. Din prima grupă, mai puțin numeroasă, probabil și cea mai veche, fac parte vârfurile de săgeți propriu-zise, de tipul cu trei muchii, care au fost scoase din funcția lor inițială prin retezarea capătului ascuțit și obturarea cartușului cu plumb. Cea de a doua grupă, cea mai numeroasă și totodată reprezentativă, constă din obiecte de bronz turnate

* Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei Române.

¹ B. Pick, *Die antiken Münzen Nord-Griechenlands. Dacien und Moesien*, Berlin, 1898, I, 1, p. 147-148.

în forma frunzei de laur sau de salcie. Un număr însemnat de astfel de obiecte-monedă s-au descoperit, ca piese izolate, deci puse în circulație, la Histria² și în propriile sale colonii de la Tomis³, Orgame⁴ și Niconium-Roxolani⁵. La acestea se adaugă un însemnat număr de tezaure, din rândul cărora fac parte cele de la Jurilovca⁶, Vișina⁷, Enisala⁸, Nuntași⁹, toate în teritoriul histrian, precum și cele mai îndepărtate de la Ismail¹⁰, Constanța¹¹ și Atyia-Bulgaria¹².

Două au fost aspectele care au reținut atenția specialiștilor în legătură cu aceste mijloace de schimb, respectiv cronologia și atribuirea lor. În ceea ce privește cronologia, se poate spune că s-a ajuns la un consens. Descoperirea unor obiecte de acest fel în complexe arheologice din epoca arhaică din așezarea de la Tariverde a permis datarea certă a acestora în prima jumătate a sec. VI a.Chr.¹³ Cercetări și descoperiri ulterioare permit o prelungire și în primele 2-3 decenii ale sec. V a.Chr., dar nu și o coborâre a lor până spre mijlocul sau finele veacului respectiv¹⁴.

Nu mai putem vorbi de unanimitate de păreri atunci când trebuie să stabilim cine este inițiatorul și principalul autor al „vârfurilor de săgeți-monedă”. În ceea ce ne privește, am considerat întotdeauna că Histria este inițiatorul și principalul beneficiar al acestui proces cu caracter numismatic¹⁵. În sprijinul afirmației noastre stau mărturie extrem de numeroase descoperiri de acest gen făcute în cetate și în coloniile acesteia, aproape toate concentrate în chora Histriei, situație pe care n-o mai întâlnim în vreun alt centru grecesc vest sau nord-pontic. Aceasta nu înseamnă că procesul în sine nu a putut fi împrumutat și de alte colonii de la Marea Neagră, cum ar fi, de pildă, Apollonia Pontică. În nici un caz nu putem fi de acord cu opinia cu caracter general că acest tip de mijloc de schimb ar fi o creație a orașelor de origine ioniană, fără să se precizeze care anume, deoarece nu toate și deodată ar fi putut iniția acest proces. Se acceptă doar faptul că Histria a fost totuși principalul centru de emisie¹⁶.

B. Odată cu începutul sec. V a.Chr., la date asupra cărora vom stăruia ceva mai jos, orașul trece la faza de emisie propriu-zisă de monede. Concomitent, eventual cu un ușor decalaj de timp între ele, se emit atât monede de argint, cât și de bronz. Ne vom opri mai întâi la emisiunile de bronz, întrucât ele reprezintă o continuitate a „vârfurilor de săgeți”, preluând funcțiile celor dintâi, cu excepția folosirii lor în raporturile de schimb cu autohtonii, rolul acesta revenind emisiunilor de argint.

Aceste prime emisiuni de bronz, obținute tot prin tehnica turnării, sunt cunoscute sub numele de monede „cu roata”, datorită imprimării pe av. a unei roți cu patru spițe, pe rv. fiind redat numele prescurtat al emitentului – ΙΣΤ. B. Pick le-a atribuit aceluși enigmatic Istrianon Limen de pe coasta de nord a Mării Negre. Ulterior, ca urmare a săpăturilor din cetate, acestea aveau să fie considerate, fără dubii, ca fiind

² C. Preda, în *Histria III*, p. 17-19 și mai ales în *Klio*, 73, 1991, p. 20-27.

³ C. Scorpan, *SCN*, 7, 1980, p. 25-30.

⁴ Maria Coja, *Peuce*, 2, 1971, p. 179-190; idem, *BMI*, 41, 1972, p. 267-274; Mihaela Iacob, Mihaela Mănușu-Adameșteanu, Gh. Poenaru Bordea, *Materiale*, S.N., 1, 1999 (2001), p. 203-204.

⁵ A.G. Zaginajlo, P.O. Karyškovskij, *MASP*, 5, 1966, p. 100-131 și 149-160.

⁶ Florentina Preda, *Analele Universității din București*, 16, 1961, p. 7-16; Gh. Poenaru Bordea, E. Oberländer-Tâmboeanu, *Actes du IIe Congres International de Thracologie*, 2, București, 1980, p. 141-150.

⁷ Mihaela Mănușu-Adameșteanu, *SCN*, 8, 1984, p. 17-24.

⁸ A. Aricescu, *SCN*, 6, 1975, p. 17-24.

⁹ B. Mitrea, *Dacia*, N.S., 28, 1984, p. 186; idem, în *CH*, VII, 1985, p. 6, nr. 4.

¹⁰ G. Severeanu, *Revista Muzeului Municipiului București*, 1937, p. 5-19.

¹¹ B. Mitrea, *Dacia*, N.S., 32, 1988, p. 216; cf. și Gh. Papuc, comunicare la Congresul Internațional de Tracologie de la Constanța, 1996.

¹² T. Gerasimov, *Izvestija Sofia*, 1, 1938, p. 424-427; idem, *Arheologija Sofia*, 2, 1959, 1, p. 85-87.

¹³ Florentina Preda, *loc. cit.*

¹⁴ A. Aricescu, *loc. cit.*

¹⁵ V. mai sus nota 2; v. și C. Preda, *Istoria monedei în Dacia preromană*, București, 1998, p. 37-39.

¹⁶ Gh. Poenaru Bordea, E. Oberländer-Tâmboeanu, *loc. cit.*; Gh. Poenaru Bordea, *Simpozion Chișinău 2000*, p. 9.

emisiuni histriene¹⁷. Atribuirea lor Histriei avea să fie confirmată apoi și de descoperiri similare de la Tomis, Orgame și Roxolani¹⁸. Data de început a emiterii lor a fost fixată cândva către mijlocul sec. V a.Chr., pentru ca descoperiri ulterioare din centrele amintite să permită urcarea acestei date după primul sfert al aceluiași veac, poate în același timp cu emiterea monedelor de argint¹⁹. În această privință stau mărturie observațiile stratigrafice din zona Catedralei de la Tomis și apariția recentă a unor „vârfuri de săgeți”, pe care este imprimată o roată cu patru spițe, similară cu cea de pe monede. O astfel de situație ne indică nouă o continuitate între cele două tipuri de mijloace de schimb și chiar, la un moment dat, o scurtă perioadă de timp de circulație în comun, în deceniile 3-4 ale sec. V a.Chr.²⁰

În vremea din urmă s-a emis opinia potrivit căreia începutul emiterii monedelor cu roata ar urma să fie fixat „înainte de sfârșitul sec. VI a.Chr.”²¹. Noua teză se sprijină pe descoperirea, în zona sacră a Histriei, a unui grup de șase monede cu roata. Poziția stratigrafică a micului depozit monetar este departe de a fi asigurată, atâta vreme cât se știe că în acest sector de cercetare arheologică observațiile stratigrafice sunt mai mult decât deficitare, fiind înregistrate într-un spațiu foarte răvășit și fără rigurozitatea necesară²². În plus, acest punct de vedere nu ține seama de rezultatele investigațiilor din toate centrele grecești amintite, cu date cronologice certe. Totodată trebuie avut în vedere și faptul că la această dată singurele mijloace de schimb histriene erau „vârfurile de săgeți”, care preced în timp emisiunile cu roata. În această privință este semnificativ și faptul că în situl de la Tariverde, în cuprinsul gropilor de provizii din a doua jumătate a sec. VI a.Chr., nu s-a descoperit nici o monedă cu roata²³.

Data finală a acestor monede pare a nu atinge mijlocul sec. IV a.Chr. Momentul respectiv coincide cu trecerea la procesul de batere a primelor monede de bronz la Histria, proces care a avut loc, după toate probabilitățile, prin anii 360-350 a.Chr. Ne referim la ultima serie de monede cu roata care au fost bătute și la primele emisiuni din grupul celor cu capul zeului fluvial Istros, care ar putea fi cele mai vechi monede de bronz histriene obținute pe calea noii tehnici monetare²⁴.

C. Cele mai multe și mai îndelungi discuții s-au purtat în jurul emisiunilor de argint ale Histriei, sub aspect iconografic, metrologic și cronologic. Nu este scopul prezentului studiu să reia discuțiile asupra tuturor acestor probleme și a opiniilor exprimate în contextele respective. Despre semnificația reprezentării de pe aversul monedelor, cu cele două capete umane, unul întotdeauna inversat, în legătură cu care s-au emis numeroase ipoteze, nu putem oferi nici în prezent un răspuns cât de cât satisfăcător. O situație similară se constată și în cazul etalonului ponderal folosit de cetate la emiterea monedelor sale de argint. După

¹⁷ C. Preda, SCIV, 4, 1953, p. 806-807; idem, SCN, 3, 1960, p. 21-38; W. Knechtel, în BSNR, 1, 1904, p. 13, nu exclude posibilitatea ca aceste monede să fi fost turnate mai degrabă la Histria decât la Olbia sau Istrianon Limen; pentru descoperirile mai recente de la Histria, achiziționate de Muzeul din Constanța, vezi și G. Talmațchi, CN, 8, 2002, p. 17-27.

¹⁸ Vezi mai sus notele 3-5.

¹⁹ C. Scorpan, *op. cit.*, p. 32-33, optează pentru începutul în sec. al V-lea; Mihaela Mănușu-Adameșteanu, Gh. Poenaru Bordea, BSNR, 86-87 (1992-1993), 1996, p. 125-127, adoptă data de început pe la circa 475 și pe cea finală până după mijlocul sec. al IV-lea; Vasilica Lungu, Gh. Poenaru Bordea, pentru aceeași datare în *Civilisation grecque et cultures antiques périphériques*, București, 2000, p. 291; Gh. Poenaru Bordea, în Simpozion Chișinău 2000, p. 15; C. Preda, *Istoria monedei . . .*, p. 64-65; pentru datarea de început V. Mihăilescu-Bîrliba propune sfârșitul deceniului 2 al sec. al

V-lea, în *Dacia răsăriteană în sec. VI-I î.e.n. Economie și monedă*, Iași, 1990, p. 45.

²⁰ Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, p.10, cu bibliografia de la notele 20-21; idem, *Dacia*, N.S., 40-42, 1996-1998, p. 425; C. Preda, BSNR, 92-97 (1998-2003), 2003, p. 19.

²¹ N. Conovici, Al. Avram, *Sur les traces des Argonautes. Actes du 6-e Symposium de Vani (Colchide)*, 22-29 Sept. 1990, Paris, 1996, p. 253-258.

²² C. Preda, „*Dosarul stratigrafic*” al zonei sacre de la Histria, între realitate și improvizație, în *ArhMold*, 20, 1999, p. 181-185.

²³ Florentina Preda, *loc. cit.*

²⁴ B. Pick, *op. cit.*, p. 180-182; N. Murzakievicz, *Zapiski Odesskogo Arheologičeskogo Obščestva*, 3, 1852; N. Zaginajlo, *Kratkie Soobščeniija*, Moscova, 1965, p. 167-175; C. Preda, în *Histria III*, p. 37, 103; idem, BSNR, 92-97 (1998-2003), 2003, p. 23; I. Donoiu, SCN, 7, 1980, p. 133-134; G. Talmațchi, I. Șandor, *Pontica*, 37-38, 2004-2005, p. 477-479.

cum se va vedea mai jos, aproape că nu este etalon ponderal antic, mai mult sau mai puțin important, care să nu fi fost atribuit acestui tip monetar histrian.

Cronologia emisiunilor de argint histriene, în ciuda opiniilor divergente exprimate de-a lungul timpului, a căpătat în ultima vreme o rezolvare aproape unanim acceptată. După cum am arătat la începutul prezentului studiu, B. Pick fixa începutul monetăriei de argint pe la 400 a.Chr. sau chiar ceva mai înainte. Prezența în colecțiile CNBAR a unei monede cu pătrat incus din seria cea mai veche îi permitea lui C. Moisil să dateze același proces în a doua jumătate a sec. V a.Chr.²⁵ V. Canarache urma aceeași dată, pe temeuri ponderale, în a doua jumătate a sec. VI a.Chr.²⁶ O. Iliescu considera, tot pe bază de etalon ponderal, că cea mai veche serie cu pătrat incus datează din perioada anterioară anilor 480 a.Chr., lăsând impresia că aceleași prime emisiuni ar putea să aparțină chiar și sfârșitului sec. VI a.Chr.²⁷ În ceea ce ne privește, inițial am considerat că începutul monetăriei de argint a Histriei poate fi plasat fie la finele sec. VI, fie mai degrabă în jurul anilor 500 a.Chr. Aveam în vedere două didrahme cu pătrat incus, de formă ovală, cu greutatea de circa 8,40 g, pe rv. cărora delfinul abia dacă se mai poate distinge. Nu putem afirma cu certitudine dacă aceste prime emisiuni datează sau nu încă din primul sfert al sec. V a.Chr. Suntem însă convinși că procesul ca atare, în forma sa pe deplin organizată, are loc după primele două decenii ale aceluiași veac, eventual prin anii 480-470 a.Chr.²⁸ Descoperirile de la Roxolani îndreptăteau pe A.G. Zaginajlo și V. Grebenkin să fixeze acest moment odată cu începutul ultimului sfert al sec. V a.Chr.²⁹ Pornind de la ipotetica participare a Histriei la Liga maritimă ateniană, R. Ocheșeanu opina pentru datarea începutului aceluiași proces monetar după anul 413, adică după ieșirea cetății din Ligă³⁰. O datare ceva mai deosebită îi revine lui V. Mihăilescu-Bîrliba, care plasează începutul monedelor de argint histriene în prima jumătate a sec. V, după care ar fi urmat o pauză, datorită apartenenței cetății la Liga maritimă, și reluarea emiterii tipului monetar respectiv la finele aceluiași secol sau la începutul celui următor³¹.

Descoperirea relativ recentă, într-un mormânt din necropola cetății Orgame, a unuia dintre cele mai importante tezaure cu monede de argint histriene, i-a dat prilejul regretatului meu coleg Gh. Poenaru Bordea să aducă noi precizări și să formuleze noi opinii privind întreaga problematică a acestei categorii de emisiuni. În afara studiului monedelor, autorul se folosește în stabilirea datelor cronologice și de anumite evenimente politice. După părerea sa, exprimată și cu altă ocazie, începutul emiterii monedelor de argint histriene nu poate fi plasat înainte de 480 a.Chr., fiind fixat la circa 475 a.Chr.³² Considerând că interdicția impusă aliaților din Liga din Delos de a nu emite monede de argint nu poate fi mai veche de anii 420, Poenaru Bordea apreciază că în perioada 423-413 sau 420-410 a avut loc o pauză în procesul monetar de argint histrian, situându-se oarecum pe aceeași poziție cu cea a lui V. Mihăilescu Bîrliba, infirmând-o pe aceea a lui R. Ocheșeanu³³.

După opinia noastră, ținând cont de felul destul de unitar în care se prezintă întreaga monetărie de argint a Histriei, eventuale consecințe ale participării cetății la Ligă nu se reflectă câtuși de puțin în acest proces monetar. Analiza strictă a procesului monetar în discuție nu lasă nici cel puțin impresia că s-ar putea vorbi de vreo pauză, fie ea între 449-423, fie între 423-413. În primul rând nu avem nici pe departe

²⁵ C. Moisil, BSNR, 16, 1921, p. 108-112.

²⁶ V. Canarache, Pontice, 1, 1968, p. 130-133, 182.

²⁷ Suzana Dimitriu, O. Iliescu, S. Comănescu, Dacia, N.S., 18, 1974, p. 265-271; idem, BSNR, 67-69 (1973-1975), 1975, p. 213-225.

²⁸ C. Preda, *Istoria monedei* . . . , p. 49, face unele precizări și ajustări față de datările mai vechi, din *Histria III*, p. 25 și Dacia, N.S., 19, 1975, p. 80, cândva în jurul anului 500 a.Chr.; vezi o discuție de ordin cronologic pe criteriul artistic la Florina

Bîrzescu, SCIVA, 54-56, 2003-2005, p. 211-220.

²⁹ G. Zaginajlo, V. Grebenkin, NE, 14, 1984, p. 23-39.

³⁰ R. Ocheșeanu, BSNR, 67-69 (1973-1975), 1975, p. 45-48.

³¹ V. Mihăilescu-Bîrliba, *op. cit.*, p. 48.

³² Vasilica Lungu, Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, p. 293-294, și mai ales Gh. Poenaru Bordea, în Simpozion Chișinău 2000, p. 10-11.

³³ Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, p. 14.

dovada clară că Histria ar fi făcut parte din această ligă. Se afirmă chiar că „nu există nici o certitudine cu privire la integrarea vreunei cetăți dobrogene în Liga delio-atică”³⁴. În al doilea rând, însuși procesul monetar, așa cum este structurat, unitar, nu lasă loc unei asemenea supoziții, ci dimpotrivă, el ar putea fi, la rândul lui, un argument în favoarea neaderării Histriei la această alianță. O cezură, fie ea și de o durată scurtă, nu se oglindește câtuși de puțin în evoluția așa de strânsă și exactă a monetăriei histriene de argint. O asemenea pauză ar trebui să fie clar delimitată printr-o schimbare a stilului sau chiar a tipului monetar, ceea ce nu se poate observa câtuși de puțin în cazul de față.

Cât privește data finală a acestui proces monetar de argint al Histriei, deși nu se poate afirma că există un punct de vedere comun, totuși situația este ceva mai puțin complicată. Anul 313 a.Chr., momentul răscoalei orașelor vest-pontice împotriva lui Lysimach, este adesea luat în calcul³⁵. Este greu de stabilit dacă la această dată avem de-a face cu o întrerupere a procesului de batere sau numai cu o diminuare a acestuia. Descoperirea de didrahme histriene, în tezaure comune cu tetradrahme postume de tip Filip II, pledează în favoarea prelungirii procesului respectiv, continuat direct sau reluat, până în primele două decenii ale sec. III. În niciun caz această activitate monetară a Histriei nu poate fi prelungită de-a lungul întregului sec. III și chiar în sec. II a.Chr.³⁶

O ultimă problemă în care am dori să aducem unele precizări este cea referitoare la distribuirea monedelor în discuție pe grupe cronologice. În această privință este vorba de două poziții și criterii diferite de separare. O primă clasificare, ce ne aparține, distinge în această monetărie trei grupe principale, folosindu-se exclusiv criteriul stilistic. Reamintim că, în viziunea noastră, procesul monetar de argint histrian este un tot unitar, cu un singur tip, în care se poate urmări cu ușurință evoluția neîntreruptă, în timp, a stilului, de la epoca arhaică până la finele celei clasice. Paralel cu evoluția stilului, în care se oglindește fiecare etapă de timp, se remarcă și o scădere treptată a greutateii monedelor, fără a constata diferențe sensibile între ele pentru a putea pune problema folosirii mai multor etaloane ponderale. Potrivit acestui punct de vedere, prima grupă este alcătuită din emisiunile monetare cu pătrat adâncit, cu stil rigid și static, specific încă epocii arhaice, și cu greutatea ridicată. În cadrul acestei grupe, după cum specificam mai sus, se remarcă și prezența unei prime serii cu piese de formă ovală neregulată și cu delfinul de pe rv. ieșit aproape complet din cadrul flanului monetar. Este limpede că această serie deschide activitatea monetară de argint a Histriei. Deși nu suntem întotdeauna adeptul stabilirii unei cronologii absolute, întrucât însă se operează și în cazul de față cu astfel de date, am putea aprecia că prima grupă, cu ambele serii, ar putea să se încadreze în perioada de timp dintre circa 480 și 426/420 a.Chr. Cea de a doua grupă cuprinde emisiunile cu pătrat incus, foarte puțin adâncit, uneori abia perceptibil, cu greutatea ceva mai scăzută și cu un stil ușor înviorat, și s-ar putea situa între 426/420 și circa 380 a.Chr. Cea de a treia și ultima grupă, cu cea mai bogată serie de emisiuni, caracterizată printr-un stil îngrijit, de un nivel artistic ridicat, tipic epocii clasice, poate fi datat în perioada dintre anii 380 și 313/280 a.Chr.³⁷ Datele de mai sus nu trebuie socotite ca având limite de netrecut. Acestea sunt orientative și pot oricând să sufere ușoare modificări. În linii generale, cel puțin în stadiul actual al cercetărilor, se poate opera cu o astfel de cronologie.

Cea de a doua clasificare pe grupe a monedelor de argint histriene aparține lui Gh. Poenaru Bordea și se sprijină pe criteriul ponderal. Prima grupă, în care figurează, de fapt emisiunile de factură arhaică, cu pătrat mult adâncit, ia în calcul totodată și unele evenimente, cu precădere cele legate de Liga ateniană.

³⁴ Al. Avram, în *Istoria Românilor*, I, București, 2001, p. 592-593, cu o analiză a izvoarelor scrise și bibliografia problemei.

³⁵ Elena Rențea, Gh. Poenaru Bordea, în Simpozion Chișinău 2002, p. 9-33, unde se face o analiză a tezaurelor

alcătuite din didrahme histriene și tetradrahme postume de tip Filip II.

³⁶ V. Mihăilescu-Bîrliiba, *op. cit.*, p. 40.

³⁷ C. Preda, *Istoria monedei* . . . , p. 49.

Potrivit opiniei sale, această primă grupă se plasează în timp în perioada 475-423 a.Chr., cu o presupusă serie în anii 475-450. Se acceptă apoi o pauză de un deceniu, până în anul 413, eventual 410, pauză greu de dovedit și acceptat, după cum am încercat să demonstrăm mai sus. Pentru emiterea monedelor din această grupă s-ar fi folosit etalonul atic. Cea de a doua grupă, la baza căreia este fixat etalonul milesian, este datată după amintita pauză ipotetică, respectiv între anii 413/410 și 380/360 a.Chr. Ținem să remarcăm că grupa în discuție corespunde numai stilistic celei de a doua grupe stabilită de noi. O a treia grupă, din care fac parte emisiunile de tip clasic, cu sigle și monograme, folosindu-se probabil același etalon milesian, este încadrată între anii 380/360 și 330 a.Chr. A patra și ultima grupă, având la bază etalonul eginetic, este datată în perioada 330-313/280 a.Chr.³⁸ Ultimele două grupe aparțin aceluiași stil și tip de emisiuni, încât este mai mult decât dificil de a face o separare pe grupe. Scoaterea din rândul acestor emisiuni unitare a celor cu greutatea mai mici, făcând abstracție de stil, sigle și monograme, și a crea astfel o a patra grupă, cu un alt etalon ponderal, ni se pare acceptarea unei scheme mai mult decât forțată și artificială. Această a patra grupă face parte, sub toate aspectele, din cea de a treia grupă propusă de noi.

În cadrul aceleiași discuții se apreciază că emisiunile din primele trei grupe pot să figureze în rândul didrahmelor, în timp ce monedele din ultima grupă în cel al drahmelor³⁹. Cu mai bine de trei decenii în urmă, când se folosea frecvent denumirea de drahme pentru toate monedele de argint histriene, am analizat acest aspect al problemei stabilind că, dimpotrivă, în monetăria de argint histriană nu putem vorbi decât de didrahme⁴⁰.

După cum se poate constata, în clasificarea pe grupe adoptată de noi nu ne-am referit deloc la etalonul sau etaloanele ponderale ale monetăriei histriene de argint. Nu este vorba de vreo scăpare, ci de o deliberată scoatere din discuție a acestei probleme. Am plecat de la ideea că sistemele ponderale antice, stabilite cu mai bine de un secol în urmă și nemodificate nici până în prezent, rămân totuși în sfera teoreticului. De aceea, aplicarea lor în mod mecanic, fără discernământ, se dovedește a fi în mod sigur ipotetică, fără acoperire științifică. Felul ritmic în care se eșalonează greutatea monedelor în discuție de-a lungul întregului proces, fără pauze sau delimitări certe între acestea, a creat permanent o stare de incertitudine. Așa ne explicăm faptul că pentru emiterea acestor monede, Histria ar fi folosit, după diferitele opinii, etaloanele: babilonian, focaic, assiro-caldeean, caldeean, fenician, milesian, eginetic și atic. Prin aceasta nu vrem să negăm cătuși de puțin faptul că la baza acestor emisiuni s-a adoptat la începutul activității monetare un anumit etalon ponderal. Care a fost acesta nu știm și nici nu credem că dispunem de suficiente motive pentru a ne declara, fără serioase rezerve, în favoarea vreunui dintre etaloanele folosite în acea vreme și care să fi fost în uz curent și în zona de vest a Mării Negre. În schimb, nu suntem cătuși de puțin convinși că în monetăria histriană de argint s-ar fi folosit mai multe etaloane ponderale.

Faza de început a monetăriei Histriei, prin trăsăturile ei specifice, ocupă un loc aparte în numismatica greacă antică. După cum se știe și reiese și din cele de mai sus, orașul folosește ca prim mijloc de schimb acele obiecte-monedă, cunoscute sub numele de „vârfuri de săgeți”. Lor le urmează în mod direct și în strâns proces de continuitate, monedele cu roata, obținute prin tehnica turnării. Aproximativ după primele două decenii ale sec. V, probabil în paralel cu piesele cu roata, Histria emite, prin batere, principala sa categorie de monede de argint, cunoscutele didrahme cu cele două capete umane pe avers și cu emblema orașului pe revers. La aceste emisiuni impresionează, pe de o parte, ineditul reprezentării de avers, cu

³⁸ Vasilica Lungu, Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, p. 285-293; o clasificare și o datare mai clară a aceluiași grupe și pe același temei al tezaurului de la Orgame, la Gh. Poenaru Bordea, în Simpozion Chișinău 2000, p. 14-16.

³⁹ Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, p. 16.

⁴⁰ C. Preda, în *Histria III*, p. 26; idem, *Dacia, N.S.*, 19, 1975, p. 77-80; denumiri similare și la A.G. Zaginajlo, *loc. cit.*; H. Hommel, în *Festschrift für Franz Altheim*, Berlin, I, 1968, p. 261; J.G.F. Hind, *NC*⁷, 10, 1970, p. 9-12; pe aceeași poziție se situează și R. Ocheșeanu într-o comunicare rămasă inedită, cf. Gh. Poenaru Bordea, *op. cit.*, p. 16, nota 69.

unul din capete întotdeauna inversat, imagine fără analogii, cel puțin deocamdată, în lumea greacă, ceea ce lasă pe mai departe câmp larg încercărilor de identificare ale acesteia. Pe de altă parte, reține atenția durată lungă în timp, de aproape două secole, a aceluiași tip monetar, în care se oglindește în mod fidel evoluția stilului artistic al fiecărei perioade istorice, fără să se poată vorbi de vreo întrerupere a procesului monetar sau de o modificare efectivă a stilului, ca în cazul Atenei, de pildă. În situația de la Histria avem de-a face cu o evoluție firească a stilului și o continuitate a tipului monetar, pe timp de circa două veacuri.

Ar mai fi de făcut și o altă interesantă remarcă. Urmărind evoluția stilului imaginii de pe avers, se poate observa cu ușurință că pentru prima fază a monetăriei cele două capete aparțin unor indivizi destul de vârstnici. În etapa următoare, aceleași capete redau figuri de persoane mature, oricum întinerite. Ultima etapă, cea clasică, ne înfățișează capete de tineri și adolescenți. Nu știm dacă aceste tipuri de vârste umane se datorează evoluției stilului sau nu cumva ar urma să întrevădem aici și unele modificări în perceperea atributelor celor două divinități în funcție de mentalitatea fiecărei perioade în parte. Chiar dacă nu ne putem pronunța în favoarea niciuneia dintre cele două ipoteze, suntem convinși că această interesantă trecere de la o vârstă la alta nu este întâmplătoare.

Un ultim aspect al discuțiilor din jurul monetăriei histriene de argint privește dispariția din acest proces a tipului de avers cu cele două capete, pe care, după cum s-a văzut, cetatea l-a menținut aproape două secole. Odată cu încetarea activității monetăriei de argint este abandonat și tipul de avers, menținându-se însă cel de revers. În continuarea activității monetare histriene apar numai efigii de divinități grecești bine cunoscute și prezente pe monedele celor mai multe orașe antice. De ce a renunțat Histria la un astfel de reprezentare, care întruchipa, fără îndoială, o anumită divinitate, cu dublă înfățișare, bine înfiripată în conștiința și credința histrienilor timp de două veacuri, rămâne încă o întrebare fără răspuns. Poate schimbări importante survenite în religia histrienilor la trecerea de la perioada clasică la cea elenistică, dacă excludem eventuale motive de ordin tehnic și de adoptare a unui nou metal, să reprezinte cauza abandonării tipului monetar cu cele două capete umane. Ne exprimăm speranța că studii și descoperiri viitoare vor putea aduce clarificări și în aceste ultime probleme.

Über der Anfänge der Münzprägung der Stadt Histria

ZUSAMMENFASSUNG

Die Münzprägung der Stadt Histria besetzt in der antiken Numismatik ein besonderer Platz. Die ersten Zahlungsmittel sind nicht die richtigen Münzen, sondern so genannten „Pfeilspitzen“ aus gegossenem Bronze, die aus der zweiten Hälfte des 6. Jh. und das erste Viertel des 5. Jh. v. Chr. datieren.

Die ersten Münzen sind sehr bekannten Didrachmen mit zwei menschlichen Köpfen auf Avers und mit dem Wappen der Stadt, Adler auf Delphin, auf Revers. Sie datieren von 480-475 bis Anfang des 3. Jh. v. Chr. Hier sind zu unterscheiden nach dem Stil drei chronologische Gruppen. Dieser Typ dauerte, ohne Unterbrechung, zwei Jh. lang, und der Stil hat eine almäliche Entwicklung von der archaischen Zeit bis Ende der klassischen Periode. Parallel mit den silbernen Münzen hat die Stadt die ersten bronzenen Münzen geprägt. Diese sind die gegossenen Münzen mit einem Rad auf Avers und mit Legende IΣT auf Revers. Sie wurden ungefähr nach 475 bis 360 v. Chr. geprägt. Sie wurden in einer großen Menge bei Histria, Tomis, Orgame und Niconium (Roxolani) gefunden. Dann hat Histria nur bronzene Münzen mit den bekannten griechischen Gottheiten geprägt.